

AGNIESZKA GOŁDA

University of Silesia in Katowice, Poland

Email: agnieszka.golda@us.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6571-5304

AGNIESZKA ŁAKOMY-CHŁOSTA

University of Silesia in Katowice, Poland

Email: agnieszka.lakomy@us.edu.pl

ORCID: 0000-0002-0024-0691

KOMPETENCJE BIBLIOGRAFICZNE STUDENTÓW KIERUNKÓW HUMANISTYCZNYCH W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH

BIBLIOGRAPHICAL SKILLS OF STUDENTS OF HUMANITIES IN THE LIGHT OF SURVEY RESEARCH

ABSTRACT

Objective: Information competences facilitate functioning in the information society in which an increasing amount of data is generated, processed and disseminated. One of the elements of information literacy is bibliographic preparation. A person equipped with the efficiency of documenting the sources used remains in accordance with the standards of publication ethics and is assessed as a reliable researcher. Students should already have this type of proficiency. Therefore, it was decided to analyze the bibliographic competences of this group.

Research methods: A questionnaire form was constructed, conducted in March 2023 among 59 students studying majors assigned to the sciences of culture and religion (socio-cultural animation with cultural education, information architecture, ethnology and cultural anthropology, information and library studies, cultural studies,

media culture studies, international Polish studies) at the Faculty of Humanities of the University of Silesia in Katowice. The study covered students of the third year of full-time studies who were writing their bachelor's theses at that time.

Conclusions: The result of student literature searches were, above all, easy-to-find sources. Among them, selection was made on the basis of information and support materials of individual publications. Students were aware of the need to use bibliographic documentation when writing scientific papers, but they pointed to problems in the process of describing certain types of documents. They also reported the need for additional courses or materials that would allow them to consolidate the necessary skills acquired during their studies, through supplementary exercises or appropriate templates/instructions to be used when preparing their dissertations.

STRESZCZENIE

Cel: Kompetencje informacyjne ułatwiają funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym, w którym generuje się, przetwarza i upowszechnia coraz większą liczbę danych. Jednym z elementów kompetencji informacyjnych jest przygotowanie bibliograficzne. Człowiek wyposażony w sprawność dokumentowania wykorzystanych źródeł pozostaje w zgodzie ze standardami etyki publikacyjnej oraz oceniany jest jako badacz rzetelny. Tego typu biegłość powinni posiadać już studenci. Dlatego też postanowiono zanalizować kompetencje bibliograficzne tej właśnie grupy.

Metody: Skonstruowano formularz ankiety, przeprowadzonej w marcu 2023 roku wśród 59. studiujących kierunku przypisane do nauk o kulturze i religii (animacja społeczno-kulturalna z edukacją kulturalną, architektura informacji, etnologia i antropologia kulturowa, informacja naukowa i bibliotekoznawstwo, kulturoznawstwo, kultury mediów, międzynarodowe studia polskie) na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Badaniem objęto studentów III roczników studiów stacjonarnych, którzy tworzyli wówczas prace licencjackie.

Wnioski: Wynikiem studenckich poszukiwań literaturowych były przede wszystkim źródła łatwe do odnalezienia. Wśród nich dokonywano selekcji na podstawie materiałów informacyjno-pomocniczych poszczególnych publikacji. Studenci zdawali sobie sprawę z potrzeby korzystania z dokumentacji bibliograficznej w trakcie pisania prac naukowych, jednak wskazali kłopoty w procesie opisu niektórych typów dokumentów. Zgłosili także potrzebę dodatkowych kursów lub materiałów, które pozwoliłyby im ugruntować potrzebne umiejętności, zdobywane w trakcie studiów, poprzez suplementarne ćwiczenia bądź odpowiednie wzorce/instrukcje do wykorzystania w momencie przygotowywania rozpraw.

KEYWORDS: *information literacy, bibliographical skills, students, survey research, culture and religion studies*

SŁOWA KLUCZOWE: *kompetencje informacyjne, kompetencje bibliograficzne, studenci, badania ankietowe, nauki o kulturze i religii*

WPROWADZENIE

Od lat w literaturze naukowej i fachowej przywołuje się pojęcie kompetencji informacyjnych (np. Borawska-Kalbarczyk, 2021; Falloon, 2020; Foord, 2021; Kamińska, 2014; Laar, Deursen, Dijk, Haan, 2020; Pinto, Fernández-Ramos, Sánchez, Meneses, 2013; Skibińska, 2021; Zhao, Llorente, Gómez, 2021), które ułatwiają funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym generującym, przetwarzającym i upowszechniającym coraz większą liczbę danych, wiadomości i wiedzy. Umiejętności związane z bezpiecznym i racjonalnym korzystaniem z tych zasobów są istotne, a jak pokazał czas pandemii, wręcz niezbędne, by realizować tak podstawowe funkcje społeczne, jak chociażby edukacyjne. Zostały one wówczas jeszcze mocniej niż wcześniej powiązane ze skutecznym wykorzystaniem narzędzi informacyjno-komunikacyjnych.

Kompetencje informacyjne, rozumiane jako produktywne oraz zgodne z prawem i etyką posługiwanie się informacją, usprawniają działania podjęte w sferze nauki, edukacji i życia społecznego: *Warunkują one efektywny proces uczenia się, prowadzenia badań i refleksji naukowej, tworzenia wiedzy, ale także decydują o jakości funkcjonowania człowieka w życiu zawodowym i codziennym. Są kluczowym czynnikiem adaptacji do zmiennych warunków środowiska informacyjnego oraz uczenia się przez całe życie* (Skibińska, 2021, s. 182). Posiadający tego rodzaju kompetencje potrafi posługiwać się informacją – umie ją wyszukać, sprawnie zgromadzić i opracować, przetworzyć, użyć w sposób racjonalny, rozważny i odpowiedzialny, oraz wykorzystać, konstruując własne wypowiedzi, w tym cytując, parafrazując czy powołując się. Oznacza to *zdolność pracy z informacją w celu tworzenia, rozumienia, interpretowania i krytycznej oceny złożonych, wielomodalnych tekstów medialnych. Jest to podstawa uczestnictwa w życiu cyfrowym i dokonywania świadomych wyborów* (Skibińska, 2021, s. 184).

Jednym z komponentów kompetencji informacyjnych jest przygotowanie bibliograficzne (Dziak, Rozkosz, Karciaz, Wiorogórska, 2013; Jaskowska, 2013; Krakowska, 2009; Rajewska, Tułnowska, 2017). Każdy kto ma wiedzę i umiejętności z zakresu bibliografii potrafi zacytować źródła zgodnie z przyjętymi w danym miejscu i czasie konwencjami (stylami bibliograficznymi), bywa, że z zastosowaniem różnorodnych narzędzi w postaci menedżerów i generatorów bibliografii (np. Szczepaniak, 2013, s. 58–59). Te ostatnie wspomagają badaczy i studentów w procesie tworzenia publikacji naukowych. Ułatwiają gromadzenie danych bibliograficznych źródeł, a nawet pełnych ich wersji, zarządzanie zebranymi zbiorami dokumentów, automatyczne generowanie na ich podstawie gotowych opisów bibliograficznych w różnych stylach bibliograficznych oraz umieszczanie spisów wykorzystanych publikacji w odpowiednim miejscu pisanego tekstu (Czerski, 2017, s. 201–203; Arias Gonzales, 2023, s. 135). W ostatnim roku podejmuje się również w literaturze dyskusję na temat stosowania sztucznej inteligencji w procesie przygotowywania utworów – na etapie doboru tematu, konstruowania tez i narzędzi badawczych (np. ankiet), projektowania badań praktycznych, sprawdzania redakcyjnego poprawności zapisów, ich uzupełniania, tłumaczenia, streszczania, analizowania dużych zbiorów danych, ale też wyszukiwania dostosowanej do zagadnienia literatury i jej generowania (por. np. Nalaskowski, 2023, s. 169). To oczywiście może budzić kontrowersje natury etycznej i prawnej. Zastosowanie ChatGPT zdaje się być jednak nieuniknione w nauce i akceptowalne, o ile jest pożytkowane jako uzupełnienie podejmowanych działań, a nie ich zastępowanie.

Niezwykle istotne są wspomniane aspekty etyczne i prawne związane z procesem informacyjnym, zwłaszcza gdy idzie właśnie o sferę publikacyjną, odpowiednie powołanie na istniejące już teksty kultury i ich poprawne wskazanie (Skibińska, 2021, s. 184, 186–187). Dlatego od wielu lat w uczelniach wyższych zwraca się szczególną uwagę na problem plagiatowania prac awansowych. Od tego procederu nie są wolni pracownicy uczelni, doktoranci, jak i studenci. Uczący się muszą być świadomi konieczności uznania autorstwa innych osób i poprawnego wykonywania cytowań i powołań na istniejące dokumenty – bez względu na ich formę (Yu, Sullivan, Woodall, 2006, s. 14) i sposób gromadzenia materiału bibliograficznego.

Kompetencje bibliograficzne znajdują przede wszystkim zastosowanie w procesach naukowych i edukacyjnych. Nie są przypisane do wąskiej grupy bibliografów, bibliotekarzy czy innych osób sporządzających rejestry bibliograficzne. Dzieje się tak dlatego, że *praca naukowa z istoty swej jest pracą twórczą, indywidualną lub zespołową kreacją intelektualną, to nie może obejść się bez znajomości i nawiązywania do tego, co zostało dokonane przez innych i poddane środowiskowej weryfikacji. W badaniach wykorzystujemy dorobek innych osób dostępny najczęściej w postaci publikacji i oddajemy mu szacunek w postaci cytowań, wskazania autorstwa poprzedników. Bibliografia jest fundamentem, na którym powstają nowe prace, dzieła* (Woźniak-Kasperek, 2015, s. 519). Wskazując powiązania bibliograficzne badacz nie tylko zapobiega plagiatowi, ale także wskazuje tok swojego wywodu naukowego czy argumentacji. Posiadanie kompetencji bibliograficznych obowiązuje więc każdego, kto kreuje wypowiedzi o charakterze naukowym i popularnonaukowym (Kamińska, Opaliński, 2021, s. 14), ale nawet tych, którzy w zgodzie z zasadami etycznymi prowadzą działalność w mediach społecznościowych zapożyczając informacje z innych źródeł.

Na potrzeby artykułu przyjęto, że kompetencje bibliograficzne oznaczają umiejętne i świadome wykorzystywanie metody bibliograficznej, by zanalizować istniejące rejestry bibliograficzne oraz stworzyć odpowiedniej jakości dokumentację bibliograficzną własnych dokonań publikacyjnych. Według Anny Matysek *Jedną z podstawowych form komunikacji naukowej są publikacje w postaci artykułów czy monografii. Każdy autor, przystępując do pracy naukowej, zapoznaje się z literaturą przedmiotu, a następnie, uzupełniając przedstawianą myśl czy wyniki badań, cytuje wybrane źródła. Nieodłącznym elementem publikacji naukowych są zatem przypisy bibliograficzne i bibliografia załącznikowa cytowanych dokumentów* (Matysek, 2017, s. 53). Wszyscy badacze muszą więc legitymować się wiedzą i umiejętnością konstruowania dokumentacji bibliograficznej na potrzeby rozwoju własnej kariery zawodowej – samodzielnie lub z zastosowaniem narzędzi cyfrowych.

Przez dokumentację bibliograficzną tekstu naukowego należy rozumieć poprawne wskazanie materiałów wykorzystanych podczas przygotowania książki czy artykułu, zwłaszcza źródeł cytatów oraz przytaczanych informacji i poglądów. Nierzadko, szczególnie w obrębie bibliografii załącznikowej, dodatkowo

uwzględnia się także opisy innych publikacji naukowych związanych z tematem pracy, czy to rozszerzających lub uszczegóławiających zagadnienia w niej poruszone, czy ukazujących je z innego punktu widzenia (np. teoretyczne lub praktyczne podejście do problemu) bądź w odmiennym kontekście (np. ogólnonaukowym lub powiązań międzydyscyplinarnych). Innymi słowy – wskazuje się teksty będące nie tylko źródłem informacji, ale i źródłem inspiracji. Tak pojmowana dokumentacja bibliograficzna, obrazując warsztat autora pracy naukowej, nie tylko stanowi dowód jego erudycji i pozwala ocenić oryginalność dokonań, ale powinna także być rzetelnym i wiarygodnym źródłem informacji bibliograficznej dla czytelników danego dzieła. W sytuacji nieustannego napływu piśmiennictwa naukowego spisy literatury towarzyszące publikacjom stanowią bowiem niezwykle cenne źródło uporządkowanej informacji o charakterze przedmiotowym, niekiedy zaś także źródłowym (w rozumieniu przyjętym w naukach historycznych) czy podmiotowym. Niejednokrotnie zdarza się, że sumiennie opracowane bibliografie załącznikowe stają się najbardziej kompletnymi i wyczerpującymi bibliografiami zagadnień wyznaczających ich zakres (Bajor, Seweryn, 2007, s. 182). Dokumentacje bibliograficzne tworzą naukowcy oraz aspirujący do tego środowiska studenci przygotowujący prace awansowe. Dlatego też postanowiono zbadać w jaki sposób i w jakim stopniu studium opanowali umiejętności bibliograficzne, by odpowiednio wskazać powołania na wykorzystane materiały. Rozległość zjawiska spowodowała konieczność wykonania pewnych ograniczeń. Dokonano wyboru grupy studentów kierunków, na których w minimum 50% realizowane są treści przypisane do nauk o kulturze i religii, a więc dyscypliny reprezentowanej przez autorki tekstu. Ich doświadczenia dydaktyczne wskazały bowiem na trudności w tworzeniu dokumentacji bibliograficznej wśród studentów, mimo realizacji modułów związanych z kompetencjami bibliograficznymi. W związku z tym przeprowadzono badanie, które nie tylko wskazuje na realne kompetencje bibliograficzne respondentów, ale wyciągnięte wnioski mogą się stać przyczynkiem do zmian w programach studiów lub przynajmniej w sposobach prowadzenia tych modułów, które mają przygotowywać studentów do prowadzenia badań naukowych i pisania prac dyplomowych. Implikacje praktyczne analiz są szczególnie ważne w związku z procesem modyfikacji programów kształcenia, które realizowane są w kształceniu uniwersyteckim.

Cele artykułu są zatem dwojakie. Z jednej strony uzyskane wyniki posłużą do scharakteryzowania kompetencji bibliograficznych, jakimi legitymują się młodzi adepci nauki, ale jednocześnie mogą być wskazówką do modernizacji dydaktyki akademickiej dla dyrektorów kierunków, czy zespołów modyfikujących programy kształcenia. Udzielając informacji na tak postawione zadanie badawcze, należało pokusić się o oryginalny i nieznanym na polskim gruncie publikacyjnym szczegółowy opis kompetencji bibliograficznych studentów humanistyki.

METODY I NARZĘDZIE BADAWCZE

W marcu 2023 roku studenci kierunków: animacja społeczno-kulturalna z edukacją kulturalną, architektura informacji, etnologia i antropologia kulturowa, informacja naukowa i bibliotekoznawstwo, kulturoznawstwo, kultury mediów, międzynarodowe studia polskie, prowadzonych na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, otrzymali drogą elektroniczną (narzędzie *Formularze Google*) kwestionariusz ankiety¹. Zawierał on 14 pytań, w tym 4 otwarte oraz 10 zamkniętych umożliwiających dokonanie wyboru spośród podanych podpowiedzi, ale pięciokrotnie, dzięki dodatkowemu polu, studenci mogli swobodnie dzielić się fakultatywnie swoimi opiniami. Rejestr pytań ankietowych był wynikiem wiedzy przeprowadzających badanie, mających doświadczenia w prowadzeniu zajęć z zakresu opisu bibliograficznego, wyszukiwania informacji oraz seminariów dyplomowych.

Ponieważ celem badania była chęć poznania kompetencji bibliograficznych przyszłych badaczy, postanowiono objąć sondażem studentów III roczników studiów stacjonarnych pierwszego stopnia, szóstego semestru, przystępujących do tworzenia prac dyplomowych, kończących ten etap nauki na poziomie wyższym. Łącznie grupa ta liczyła 160 osób, ale ankietę wypełniło 59 (83,1% respondentów stanowiły kobiety, a 16,9% mężczyźni; Tabela 1).

Tabela 1. Liczba ankietowanych studentów.

Kierunek studiów	Liczba studentów biorących udział w badaniu	Procentowy udział badanych studentów w ogóle badanych	Procentowy udział badanych studentów w ogóle studentów danego kierunku
animacja społeczno-kulturalna z edukacją kulturalną	3	5,1	20,0
architektura informacji	14	23,7	48,3
etnologia i antropologia kulturowa	1	1,7	33,3
informacja naukowa i bibliotekoznawstwo	18	30,5	81,8
kulturoznawstwo	10	16,9	40,0
kultury mediów	9	15,3	21,4
międzynarodowe studia polskie	4	6,8	16,7

Źródło: opracowanie własne.

Studenci ostatniego roku pierwszego poziomu studiów powinni posiadać – jak założono – umiejętności wyszukiwania (znajomość źródeł, budowanie strategii wyszukiwawczych; por. Dziak, Rozkosz, Karciaz, Wiorogórska, 2013, s. 27), selekcjonowania, oceniania jakości (korzystanie z wiarygodnych źródeł) i opracowania informacji (style bibliograficzne, narzędzia zarządzania informacją bibliograficzną) zdobywane na potrzeby przygotowywanych rozpraw. Na dodatek powinni być świadomi problemów etycznych związanych z odpowiednim powoływaniem się na istniejące już źródła i znać sposoby oznaczania cytatów, parafraz i przywołań (etyka publikacyjna, plagiaryzm).

Nie mniej ważnym aspektem prowadzonych analiz było odnalezienie w dokumentacji uczelnianej powiązań między deklarowaną przez studentów wiedzą i praktyką bibliograficzną a modułami, w ramach których kształci się kompetencje informacyjne, proponowanymi przez poszczególne kierunki. To podczas nich – jak można by się spodziewać – młodzi badacze powinni poznać metody samodzielnej pracy naukowej, obejmującej również tworzenie dokumentacji bibliograficznej. Dla wytypowania modułów umożliwiających

uzyskanie efektów kształcenia związanych z badanym tematem przeszukano opisy efektów modułowych pod kątem występowania dwóch terminów: *źródło informacji* i *bibliografia* oraz dokonano analizy z uwagi na obecność efektów adekwatnych do kwerend (wykorzystanie metody analizy i krytyki źródeł).

Dzięki zastosowanych do charakterystyki udzielonych odpowiedzi metod sondażu diagnostycznego, statystycznej i opisowej podjęto się wyciągnięcia wniosków na temat posiadanych przez grupę studentów kompetencji bibliograficznych. Wskazane metody badawcze pozwoliły na uwidocznienie wielkości i popularności obrazowanych zjawisk oraz zinterpretowanie uzyskanych danych. Z uwagi na liczbę wypowiedzi nie starano się natomiast stworzyć modelu kompetencji bibliograficznych studentów humanistyki, tego typu działania mogą zostać podjęte po zebraniu większej próby badawczej, reprezentującej nie tylko jeden ośrodek dydaktyki akademickiej. Na podstawie pozyskanych danych, starano się za to zwrócić uwagę na potrzebę pewnych zmian w sposobie kształcenia i przekazywania umiejętności tworzenia dokumentacji bibliograficznej, które przywołali sami ankietowani. Spostrzeżenia tego typu mogą przyczynić się do podniesienia jakości kształcenia realizowanego na kierunkach związanych z naukami o kulturze i religii.

ANALIZA WYNIKÓW

Na początku badania postanowiono poznać opinie respondentów na temat umiejętności wyszukiwania informacji pod kątem prac licencjackich. Wzięto pod uwagę jednak nie tylko czysto techniczne kwalifikacje (bibliograficzne – dostęp do informacji, zadanie pytania i generowanie zgodnie z nim odpowiedzi), ale też konstruktywne wykorzystanie dokumentów, czego egzemplifikacją jest dokumentacja bibliograficzna (Vakkari, 2016, s. 9). Okazało się, że większość studentów nie ma – we własnym mniemaniu – problemu z tym procesem, choć 37,3% ankietowanych wskazało, że zdarzają się im kłopoty w tym zakresie. Na pierwszy plan wysunęli dylematy związane z doбором i selekcją wartościowych, rzetelnych i adekwatnych do tematu pracy licencjackiej źródeł, które dodatkowo zostaną zaaprobowane przez promotorów. Ankietowani zwrócili także uwagę na nienaukowy charakter znajdujących

materiałów, co może świadczyć o ich niskich kompetencjach informacyjnych. Można założyć, że szukali źródeł w źle zorganizowany sposób, bez przemyślenia strategii i w nieodpowiednich zasobach. To skutkowało nadmiarem odnalezionych treści, nie zawsze odpowiadających wymogom prac licencjackich. Niekiedy trudności sprawiało samo wyszukiwanie, któremu na domiar tego towarzyszył brak świadomości, gdzie można odnaleźć publikacje, bądź gdzie poszukiwać ich pełnych wersji. To także świadczy o nie aż tak wysokich, jak deklarowano, kompetencjach związanych z wyszukiwaniem informacji. Studenci ponadto mieli problemy z nieodpowiednim językiem dokumentów (innym niż język polski) oraz ograniczającym korzystanie z prac płatnym dostępem. Część wskazań ankietowanych miała więc charakter obiektywnych przeszkód związanych z organizacją komercyjnych baz danych, w innych pojawiały się opisy dylematów związanych z niedostatecznymi kompetencjami językowymi i informatycznymi (*techniczna obsługa komputera i internetu*), a w pozostałych artykułowano nieufność wobec odkrytych źródeł danych.

Biorąc pod uwagę fakt, że najwięcej kłopotów wiązało się z poprawną oceną źródeł, ciekawe było przeanalizowanie strategii ich selekcji podejmowanych przez ankietowanych. Zazwyczaj w tym procesie dobierane są dokumenty, które wyraźnie przystają do zadania wyszukiwawczego, czyli w tym przypadku tematyki pracy licencjackiej (Vakkari, 2016, s. 11). Gdy idzie o badanych studentów, decyzja o wyborze objęła przede wszystkim ocenę przydatności i wiarygodności tekstów na podstawie (w kolejności rangowej):

- materiałów informacyjno-pomocniczych (wymieniono: abstrakty – 11,9%, bibliografie – 10,2%, spisy treści – 8,5%, słowa kluczowe – 5,1%, wstępy – 1,7%) (por. Krakowska, 2009, s. 278);
- analizy treści (25,4%);
- zgodności z tematem pracy licencjackiej (23,7%);
- liczby powołań na daną pracę i autora (po 10,2%);
- daty publikacji (5,1%);
- potwierdzenia wiarygodności tekstu (5,1%);
- oceny wiarygodności źródła, które publikuje tekst (3,4%);
- łatwości dostępu (3,4%);
- konsultacji z promotorem (3,4%);
- aktualności treści (1,7%);

- tytułu (1,7%);
- charakteru naukowego (1,7%);
- intuicyjności całego procesu wyszukiwawczego oraz wydatnej pomocy filtrów wyszukiwawczych (1,7%);
- konsultacji ze znajomymi (1,7%);
- braku skomplikowania językowego (1,7%).

Studenci przeprowadzili zatem proces selekcji i doboru materiałów do swoich prac licencjackich biorąc pod uwagę bardzo różnorodne elementy, w tym te formalne, wynikające z budowy tekstów, ale wskazujące na zawartość, które były istotne dla w sumie 37,4% respondentów, oraz – co równie oczywiste – treściowe, które wytypował co czwarty odpowiadający. Niemal tyle samo co prawda ujęło w tym procesie tematykę pracy licencjackiej, ale w ankietach nie wskazało bliżej mechanizmu doboru. Dla już zdecydowanej mniejszej grupy ważne były cytowania – ten element świadczy o wiedzy studentów na temat kryteriów oceny jakości prac naukowych, znających dodatkowo zasady ich tworzenia. Dla w sumie 8,5% badanych warunkiem doboru źródeł była ich wiarygodność, a dla mniejszych grup: aktualność, miejsce publikacji i charakter naukowy. Co interesujące, rzadko studenci konsultowali dobór i selekcję źródeł ze swoimi promotorami. Ten wynik można tłumaczyć jednak wskazywaniem przez nich w badaniu – ich zdaniem – najważniejszych i samodzielnych poczynań, które pozwoliły zebrać materiały przedstawiane w dalszej kolejności pracownikom naukowym. Strategie selekcji materiałów stanowiących podstawę prac licencjackich należy zatem ocenić jako wieloaspektowe, zgodne z metodyką pracy naukowej i dające szanse na wytypowanie odpowiednich publikacji, zgodnych z zagadnieniami podejmowanymi w rozprawach.

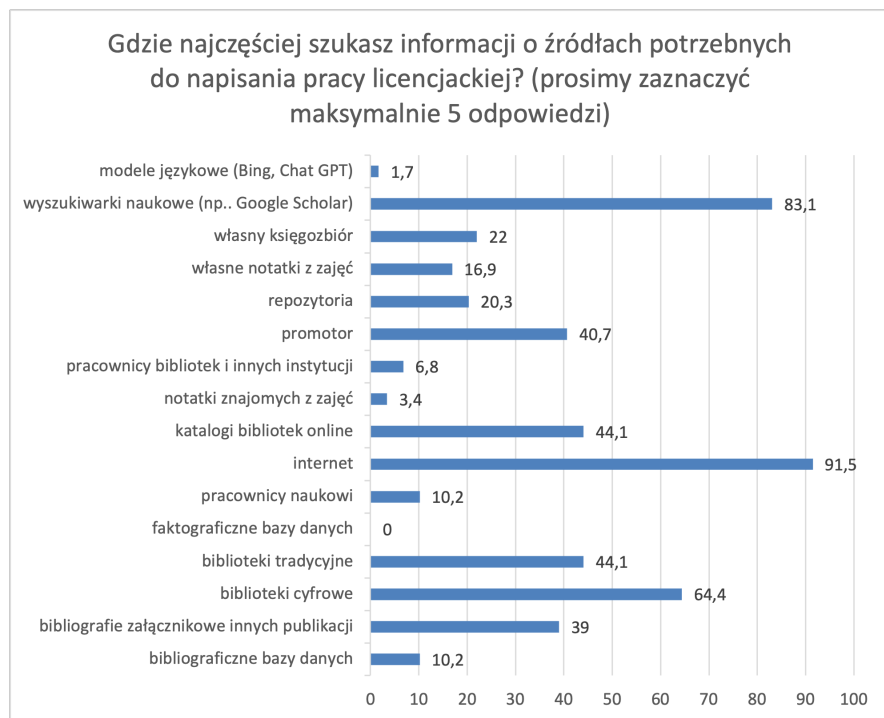
W ostatnich latach studenci coraz rzadziej wykorzystują do poszukiwań literaturowych bibliografie czy bibliograficzne bazy danych. Preferują możliwość użytkowania prostych w obsłudze, znanych im od lat w związku z dorastaniem w środowisku cyfrowym, wyszukiwarek internetowych, intuicyjnych w obsłudze, a nadto umożliwiających niejednokrotnie natychmiastowy dostęp do pełnych tekstów (np. Lee, Paik, Yoo, 2012; Łakomy, 2012, s. 137–138). Przedkładają je nad naukowe bazy danych czy też katalogi biblioteczne (Yu, Sullivan, Woodall, 2006, s. 13).

Potwierdziły to także opisywane badania (Wykres 1). Źródłami, które uzyskały najwięcej wskazań, a tym samym są najbardziej znane i najczęściej wykorzystywane przez studentów, są internet (91,5%), wyszukiwarki naukowe (83,1%) oraz biblioteki cyfrowe (64,4%) (por. Borawska-Kalbarczyk, 2021, s. 56–57). Te dwa ostatnie narzędzia są o tyle cenne dla respondentów, że umożliwiają dostęp do pełnych tekstów. Ponad czterdziestoprocentowe wskazania otrzymały ponadto źródła biblioteczne – w tym biblioteki tradycyjne^{II} i oddzielnie zaproponowane prowadzone przez nie elektroniczne katalogi oraz promotorzy, traktowani jak osobowe źródła informacji. O ile już studenci zdecydowali się na poszukiwania w źródłach bibliograficznych, to najczęściej – 39% – wykorzystywali bibliografie załącznikowe tych tekstów, które *stricto* były związane z podjętymi badaniami, czyli stosowali metodę *citation pearl growing* (por. Ramer, 2005). Bibliograficzne bazy danych zostały wybrane tylko przez 10,2% ankietowanych. Jak wskazuje jednak praktyka, docenienie bibliografii czy bibliograficznych baz danych *rośnie wprost proporcjonalnie do ich znajomości, tzn. wiedzy o ich istnieniu, sposobach organizacji zawartości i taktkach docierania do wyniku* (Jaskowska, 2013, s. 311). To świadczyłoby, że badanym studentom przed wykonaniem ankiety nie zaprezentowano w trafny sposób użyteczności tego typu narzędzi, choć nie można odrzucić założenia, że sami studenci podjęli decyzję o nie korzystaniu z nich z uwagi na niejednokrotnie podwójny proces wyszukiwania – najpierw w źródle bibliograficznym, a następnie w bibliotecznym, bibliotece cyfrowej czy repozytorium, by dotrzeć do pełnego tekstu.

Na etapie pisania pracy licencjackiej gromadzenie danych odbywa się więc jeszcze bez zastosowania w pełni metody bibliograficznej w praktyce. Można z niemalym prawdopodobieństwem założyć, że źródła dobierane były bezplanowo i stąd rodzące się później problemy z ich selekcją. Studenci w trakcie studiów zdołali także zgromadzić własne zasoby naukowe przydatne w momencie pisania prac dla 22%. Niewiele rzadziej, bo w 20,3% przypadków sięgnęli do repozytoriów służących pełnymi tekstami. Najrzadziej za to prosili o pomoc pracowników instytucji nauki, wspierali się notatkami znajomych poczynionymi podczas zajęć^{III} oraz docierali do innych źródeł, wśród których pojawił się ChatGPT – a więc chatbot wykorzystujący sztuczną inteligencję, oraz wyszukiwarka internetowa Bing. Użytkowanie ChatGPT na razie zostało

wskazane przez 1,7% badanych, ale jest to wynik stosunkowo jeszcze małej znajomości narzędzia w momencie przeprowadzenia ankiety. Może ono natomiast – jak wcześniej wspomniano – odgrywać coraz większą rolę nie tylko przy wyszukiwaniu źródeł, ale – niestety – tworzenia prac awansowych.

Wykres 1. Źródła poszukiwań literatury do prac licencjackich.

Źródło: opracowanie własne.

Motywacją w korzystaniu ze wskazanych źródeł była przede wszystkim łatwość posługiwania się nimi – ważna dla 84,7% odpowiadających i łatwość wyszukiwania – istotna dla 74,6%. Jedna trzecia ankietowanych – 33,9% – darzyła z kolei wybrane materiały zaufaniem, a jedynie w przypadku 3,4% studentów zostały one przez nich wytypowane, ponieważ nie mieli dostępu do innych. Tego typu wskazania są zgodne z opisywaną w literaturze zasadą najmniejszego wysiłku w trakcie wyszukiwania informacji (Pulikowski, 2018, s. 74–75).

Po poznaniu strategii typowania źródeł służących do napisania prac licencjackich postanowiono zaobserwować sposoby opracowania dokumentacji bibliograficznej. W tym miejscu należy poczynić uwagę, że wszyscy przebadani studenci, mimo ujawnionych wcześniej problemów z doбором źródeł, byli świadomi roli dokumentacji bibliograficznej. Jest ona potwierdzeniem wiedzy na temat opisywanego zagadnienia, etyki publikacyjnej oraz przepisów prawa autorskiego (por. Górnik-Durose, Landowska, 2013). Dla 69,5% badanych wszystkie te argumenty były równie priorytetowe. Zdecydowana większość badanych deklarowała potwierdzanie wyszukiwania w pracach licencjackich jednocześnie w postaci przypisów bibliograficznych i bibliografii załącznikowych – 81,3%. Tylko 10,2% respondentów skorzysta z przypisów bibliograficznych, a 8,5% tylko z bibliografii załącznikowych w funkcji przypisów bibliograficznych. Tak więc podwójna dokumentacja bibliograficzna jest wciąż popularna wśród humanistów, ale jak wynika z przeprowadzonej analizy pojawiają się i inne jej formy, w tym tzw. system nazwisko/data, który polega na odsyłaniu do bibliografii załącznikowej umieszczonej na końcu pracy.

Skoro studenci obudowują swoje rozprawy licencjackie dokumentacją bibliograficzną i wiedzą dlaczego muszą to robić, badaniu poddano wypowiedzi na temat możliwości zapoznania się przez nich z metodyką bibliograficzną, która wzmocniłaby kompetencje bibliograficzne w momencie podejmowania rozważań. Zajęcia tego typu odbyło 93,2% pytanych^{IV}. Dla 18,6% studentów szansą poznania przepisów bibliograficznych były seminaria dyplomowe. To oznacza, że najczęściej studenci humanistyki mieli sposobność zetknięcia się z zasadami pracy naukowej i publikacyjnej na zajęciach innych niż seminaria. Większość z nich, bo 78%, poprawnie rozpoznawała nazwę/nazwy modułów dedykowanych zagadnieniom bibliograficznym w siatkach studiów^V, choć zdarzało się także, że mimo uświadamiania sobie istnienia takich zajęć, nie zapamiętano ich nazewnictwa (m.in. odpowiedzi: *było ich wiele, nie pamiętam*). Wymieniano też moduły, w opisach których nie pojawiały się efekty związane z kompetencjami tworzenia bibliografii załącznikowych i przypisów bibliograficznych, tj. praktyki filmowe (kultury mediów), formalne opracowanie dokumentów. Formaty danych, formalne opracowanie dokumentów specjalnych (informacja naukowa i bibliotekoznawstwo), przedmiot specjalizacyjny (kulturoznawstwo).

Analiza zapisów programów kształcenia z kolei wykazała, że w prawie wszystkich uwzględniono tematykę związaną z kompetencjami bibliograficznymi. Wyjątek stanowi animacja społeczno-kulturalna z edukacją kulturalną, gdzie nie pojawiają się efekty kształcenia umożliwiające uzyskanie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych pozwalających na tworzenie dokumentacji bibliograficznej. Ci studenci z dużym prawdopodobieństwem poznali zasady w trakcie seminariów. W ramach pozostałych kierunków obecność tej tematyki ma różne nasilenie (Tabela 2).

Tabela 2. *Przedmioty obejmujące treści bibliograficzne.*

Nazwa kierunku	Nazwa modułu	Rodzaj zajęć	Liczba godzin	Razem na kierunku
architektura informacji	tworzenie i zarządzanie bibliografią	ćwiczenia	30	60
	seminarium dyplomowe (semestr 5 i 6)	seminarium	45	
etnologia i antropologia kulturowa,	podstawy warsztatu naukowego	laboratorium	15	30
	seminarium licencjackie 1*	seminarium	15	
kulturoznawstwo	elementy prawa autorskiego	warsztat	15	45
	seminarium licencjackie 1*	seminarium	30	
kultury mediów	elementy prawa autorskiego	warsztat	15	45
	seminarium licencjackie 1*	seminarium	30	
informacja naukowa i bibliotekoznawstwo	bibliografia w działalności naukowej i edukacyjnej	laboratorium	30	210
	cataloguing standards for the Semantic Web	ćwiczenia opcjonalne	30	
	formalne opracowanie dokumentów. Formaty danych	wykład	15	
		laboratorium	30	
	formalne opracowanie dokumentów specjalnych	wykład	15	
		laboratorium	30	
	pragmatyka tekstu naukowego	warsztat	15	
warsztaty bibliograficzne	wykład	15		
	warsztat	30		
międzynarodowe studia polskie	seminarium dyplomowe 1*	seminarium	30	30

* efekty kształcenia związane z nabywaniem umiejętności tworzenia dokumentacji bibliograficznej w postaci bibliografii załącznikowej realizowane są w pierwszym semestrze dwusemestralnego seminarium.

Źródło: opracowanie własne.

Na kierunku etnologia i antropologia kulturowa studenci po trzech latach studiów powinni umieć *na poziomie podstawowym dokonać zapisu bibliograficznego i netograficznego, przygotować wypisy z literatury przedmiotu w oparciu o różnorodne źródła informacji, w tym nowoczesne technologie (Etnologia, s. 91)*. Z kolei w ramach kształcenia na studiach kulturoznawstwo i kultury mediów studenci uczą się *stosować w praktyce zasady związane ze wskazywaniem źródeł (konstruowanie przypisów, bibliografii, filmografii, netografii, grografii oraz innych spisów i odsyłaczy), przygotować bibliografię, opracować odsyłacze i przypisy, a także poznają zasady cytowania, parafrazowania i omawiania tekstów (Kulturoznawstwo, s. 25, 144, 146, 148, 150, 152, 154; Kultury mediów, s. 23, 131, 133, 135, 137, 139, 141)*. W największym wymiarze – 210. godzin – umiejętności bibliograficznych uczą się studenci informacji naukowej i bibliotekoznawstwa, co ma związek z charakterem pracy bibliotekarza i wymogami stawianymi przed absolwentami tego kierunku. Natomiast w ramach architektury informacji zagadnienia bibliograficzne poruszane są w ramach przedmiotów obowiązkowych (od roku akademickiego 2023/2024 opcjonalnych) oraz przygotowujących do prowadzenia własnych badań naukowych.

Badanie ankietowe wykazało, że zakres i częstość występowania tematyki bibliograficznej w programach studiów były dla niemałej części ankietowanych niewystarczające: 59,3% spośród nich widziało bowiem potrzebę zorganizowania dodatkowych zajęć z zakresu umiejętności tworzenia przypisów bibliograficznych i/lub bibliografii załącznikowych. Obycie w środowisku cyfrowym spowodowało, że najbardziej oczekiwaną ich formą byłby kurs e-learningowy, atrakcyjny dla 51,4% ankietowanych, dla 21,6% byłoby to webinarium, a 13,5% zdecydowałoby się na udział w tradycyjnym szkoleniu bibliotecznym. Po 2,7% studentów byłoby usatysfakcjonowanych zastosowaniem rozwiązań dających im dużą samodzielność, a mianowicie wystarczyłoby umieścić (zapewne w sieci) plik z przykładami opisów bibliograficznych lub dobrze wykonaną instrukcję bibliograficzną. Studenci zdecydowali także o poziomie realizacji tego typu – potencjalnych – zajęć. I tak, 35,1% skorzystałaby z modułu na poziomie zajęć kierunkowych, niewiele mniej, bo 32,4% – ogólnouniwersyteckim, a 16,2% – wydziałowym. Co do tej sprawy studenci wykazali zatem odmienne potrzeby.

Dodatkowo 22% badanych postanowiło zaproponować zakres takich zajęć. Zwrócili uwagę, że powinny mieć charakter przede wszystkim praktyczny,

a w ich trakcie należy ćwiczyć sporządzanie opisów różnych typów dokumentów pod czujnym okiem specjalisty, który od razu korygowałby błędy i służył pomocą. Przydatne dla ankietowanych okazałoby się także zapoznanie z działaniem menedżerów bibliografii. Podkreślono również potrzebę korzystania z dokumentu zawierającego jednoznaczne zasady opisu różnych typów dokumentów. Dobrym sposobem dotarcia do studentów z taką publikacją byłyby instrukcje przygotowania pracy licencjackiej na poszczególnych kierunkach, z rozszerzoną częścią na temat tworzenia opisów bibliograficznych. Z badań wynika, że wiedza o takim dokumencie nie była rozpowszechniona – tylko 55,9% studentów wiedziało o istnieniu stosownych instrukcji, a 5,1% stwierdziło, że nie istnieją. Przykładowo, studenci informacji naukowej i bibliotekoznawstwa oraz architektury informacji otrzymują na zajęciach przygotowujących ich do pisania prac licencjackich, w tym seminariach dyplomowych, zasady opracowania dokumentacji bibliograficznej (w postaci bibliografii załącznikowych i przypisów bibliograficznych oraz oddzielnie bibliografii załącznikowych w funkcji przypisów bibliograficznych). Niestety, na pozostałych kierunkach instrukcje takie przygotowywane są przez poszczególnych promotorów, bądź mają postać zaleceń przekazywanych w trakcie zajęć seminaryjnych, choć nieco ponad połowa studentów, bo 52,5%, zauważyła przydatność takiego dokumentu. Innym dostrzeżonym przez respondentów ułatwieniem w tworzeniu przypisów bibliograficznych i bibliografii załącznikowych byłoby także nabycie umiejętności korzystania z menedżerów bibliografii, tym bardziej, że aż 71,2% nie korzysta z oprogramowania, a wiedza o możliwościach tego typu narzędzi dostępnych na rynku jest nikła – tylko 5,1% wymieniła w ankiecie Zotero jako jedyną znaną sobie aplikację.

Dużo lepiej przedstawiała się znajomość stylów bibliograficznych – 66,1% badanych je zidentyfikowało. Wśród najbardziej rozpoznawalnych stylów bibliograficznych znalazły się: APA (the American Psychological Association) – 57,6%, Harvard Referencing System – 47,5%, Chicago Manual of Style – 23,7% i MLA (Modern Language Association) – 16,9%^{VI}. Oczywiście przez znajomość stylów należy przede wszystkim rozumieć posiadanie przez studentów wiedzy na temat ich istnienia, a niekoniecznie praktyczną umiejętność sporządzania dokumentacji bibliograficznej, tym bardziej, że łącznie 91,5% studentów sporządzi dokumentację bibliograficzną tradycyjną – w postaci

przypisów bibliograficznych, ewentualnie z dodatkową bibliografią załącznikową, a wspomniane style umożliwiają dokumentowanie w postaci bibliografii załącznikowych w funkcji przypisów bibliograficznych.

Postulat poszerzenia kształcenia o praktyczny kurs nauki tworzenia opisów różnych typów dokumentów do wykorzystania w przypisach i bibliografii załącznikowej zyskuje jeszcze na znaczeniu biorąc pod uwagę odpowiedzi na pytanie dotyczące umiejętności konstruowania opisów bibliograficznych. Choć nikt z ankietowanych nie wskazał, że nie potrafi ich sporządzić, tylko 15,3% ogółu badanych zadeklarowało brak jakichkolwiek problemów w tym względzie (w innym z badań, połowa respondentów deklarowała brak dylematów: Rajewska, Tułnowska, 2017, s. 175). Aż 54,2% spotkało się jednak z sytuacją problemową, a 30,5% podkreśliło, że opisy niektórych typów dokumentów sprawiają im kłopoty. Wśród najbardziej uciążliwych znalazły się przede wszystkim opisy źródeł internetowych (22% wskazań), do których zaliczono m.in. blogi, strony internetowe, media społecznościowe czy słowniki elektroniczne. Trudności w opisie sprawiły także prace zbiorowe (6,8%) i teksty w nich zamieszczone (1,7%), artykuły i czasopisma (po 5,1%). Inne typy dokumentów zostały wymienione jednokrotnie, a były to: wydawnictwa wielotomowe, tłumaczenia, normy, filmy, druki ulotne, wywiady, maile, zrzuty z ekranów, opracowania własne (po 1,7% wskazań).

Z kolei największymi problemami związanymi z komponowaniem przypisów bibliograficznych i/lub bibliografii załącznikowych okazały się:

- ułożenie danych w poprawnej kolejności (20,3%);
- znalezienie danych do opisu w dokumencie (18,6%);
- ustalenie typu dokumentu (5,1%);
- konsekwencja konieczna w opisach (5,1%);
- ustalenie autorstwa dokumentu i poprawny zapis (5,1%);
- ustalenie wzoru opisu dokumentu (3,4%);
- znaki umowne (3,4%);
- niepewność co do poprawności stworzonego opisu (3,4%);
- konieczność uwzględnienia w opisie nazwy redaktora/tłumacza (1,7%);
- konieczność uwzględnienia nazw wielu twórców (1,7%);
- twórca nieznan (1,7%).

Innymi elementami utrudniającymi studentom tworzenie opisów są (wszystkie odpowiedzi wymienione jednokrotnie): specyficzne cechy dokumentów, mozolność bibliografowania, trudności w wypadku stosowania innych zasad niż wcześniej znane, a nawet – stosowanie kursywy. Problematyczne okazały się zatem przede wszystkim zasady budowy bibliografii (jak układ czy szeregowanie alfabetyczne) i/lub przypisów (konsekwencja stosowania znaków oddzielających strefy opisu bibliograficznego) oraz sposoby publikowania dokumentów i braki elementów identyfikacyjnych w odpowiednich miejscach (nazwy twórców i inne dane, które nie zostały szczegółowo wskazane w ankietach). Z sondażu wynika również, że studenci sporządzający opisy nie są pewni swoich kompetencji bibliograficznych, bowiem niełatwa jest dla nich identyfikacja typu dokumentu czy wpisywanie danych powtarzalnych w opisach. To tylko potwierdza, że sprawa wzmocnienia umiejętności opracowania bibliograficznego dokumentów jest znacząca.

WNIOSKI

Analizę umiejętności tworzenia dokumentacji bibliograficznej studentów kierunków humanistycznych, związanych z naukami o kulturze i religii, należy traktować ostrożnie z uwagi na niewielką liczbę otrzymanych ankiet. Niemniej jednak można pokusić się o wyciągnięcie wstępnych wniosków dotyczących strategii stosowanych przez grupę respondentów i uznać je za sygnał wskazujący na pojawiające się wśród studiujących trudności w doborze źródeł i tworzeniu dokumentacji bibliograficznej oraz zachętę do dalszych badań nad tym zjawiskiem.

I tak, większość przebadanych – we własnych opiniach – nie ma problemu z procesem wyszukiwania źródeł pracy naukowej, choć u 37,3% ankietowanych zdarzają się dylematy. Kłopoty pojawiają się jednak już na etapie doboru i selekcji wartościowych, rzetelnych i adekwatnych do tematu pracy licencjackiej opracowań, które zostaną zaaprobowane przez promotora. Studenci – jak można wnioskować ze stwierdzenia, że część dostępnych im źródeł ma nienaukowy charakter – czują się przytłoczeni nadmiarem materiałów oferowanych im przez najpopularniejsze źródło

informacji – internet. Trudności sprawia zatem wyszukanie odpowiednich materiałów i brak świadomości, gdzie można je później znaleźć lub zlokalizować pełne wersje.

Znajomość źródeł bibliograficznych stanowiących punkt wyjścia do metodycznego doboru literatury przedmiotu powinna być więc stałym elementem kształcenia studentów, zwłaszcza tych przygotowujących się do pisania prac dyplomowych. Ci z kolei powinni znać źródła elektroniczne, w tym e-czasopisma i e-książki naukowe, biblioteki cyfrowe i repozytoria, ale i materiały tradycyjne, drukowane i niepublikowane. Trzeba też jeszcze mocniej uświadamiać studentom rolę pewnych typów dokumentów, ważnych w procesie komunikacji naukowej, jak przykładowo artykułów z czasopism, wydawnictw zwartych czy specjalistycznych stron internetowych (Yu, Sullivan, Woodall, 2006, s. 20). Nie bez znaczenia dla wykreowania tego typu umiejętności mogłyby być zajęcia z obszaru edukacji informacyjnej, podczas których studenci mogliby nabywać pewności w zakresie prowadzonych kwerend, wzmacniać kompetencje krytycznego, analitycznego, refleksyjnego i elastycznego myślenia (por. np. Nonthacumjane, 2011, s. 283–284).

Problemem dla zbadanych respondentów był ponadto nieodpowiedni język dokumentów (nie polski; potwierdzają to także badania sprzed kilkunastu już lat: Krakowska, 2009, s. 275) oraz ograniczający korzystanie z publikacji płatny dostęp. Pierwsza bariera wydaje się być nieco zaskakująca biorąc pod uwagę egzamin maturalny z języka obcego i lektoraty na studiach wyższych.

Z kolei zważywszy na fakt, że najczęściej kłopotów studentów wiąże się z poprawną oceną źródeł, ciekawe są decyzje podejmowane przez ankietowanych podczas wyboru publikacji do analiz, wśród których na pierwszym miejscu znalazły się łatwe i szybkie do przejrzania materiały *okalające* tekst zasadniczy, jak abstrakty, bibliografie, słowa kluczowe, spisy treści i wstępy, a w mniejszym stopniu analizy treści, które są bardziej czasochłonne. Studenci cenią sobie łatwy dostęp do źródeł, a co podkreśliła 1/3 odpowiadających – także godnych zaufania. Najwłaściwsze z punktu widzenia potrzeb studentów są otwarte zasoby internetowe, w tym te możliwe do odnalezienia dzięki wyszukiwarkom i *przechowywane* w bibliotekach cyfrowych. Mniejszą popularnością cieszą się tak wartościowe źródła jak repozytoria. Studenci humanistyki nie pomijają także w swoich strategiach wyszukiwawczych tradycyjnych metod

odnajdowania publikacji – za pośrednictwem bibliotek i ich katalogów OPAC, choć w stosunku do okresu przedpandemicznego rola tego typu źródeł spada.

Studenci mają ponadto świadomość bezwzględnej potrzeby zamieszczania w swoich pracach prawidłowo skonstruowanych opisów bibliograficznych, co wynika z zasad stosowania etyki publikacyjnej, przepisów prawa i rzetelności badawczej. I choć zdecydowana większość z nich poznała metody tworzenia dokumentacji bibliograficznej i uczestniczyła w zajęciach przygotowujących do pisania prac licencjackich, to nadal ma problemy z akrybią bibliograficzną^{VII}. Z badań przeprowadzonych przez Magdalenę Rajewską i Alicję Tułnowską na grupie 50. studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, studiujących na takich kierunkach, jak: filologia polska, filologia romańska, filologia rosyjska, lingwistyka stosowana, kulturoznawstwo, socjologia, archeologia, etnologia, japonistyka, filozofia, historia, politologia, teologia, prawo, pedagogika ogólna, administracja, biotechnologia, wynika, że młodzież od lat ma problemy z prawidłowym dokumentowaniem bibliograficznym prac. Do trudności należą opisy bibliograficzne dokumentów sieciowych, ale też prac zbiorowych, obcojęzycznych, wydawnictw ciągłych, a nawet – tak jak wynika z danych zaprezentowanych w niniejszym artykule – kolejność elementów opisów (Rajewska, Tułnowska, 2017, s. 175).

Niewątpliwie jest to wynik wciąż powstających nowych typów dokumentów dostępnych cyfrowo, do których sięgają studenci podejmujący tematy nowe, wąskie, związane z ich zainteresowaniami światem współczesnym. Istniejące instrukcje bibliograficzne oferowane studentom – jak się okazuje – nie zawsze nadążają za tymi zmianami, a młodzi ludzie najchętniej skorzystaliby jednak z pomocy fachowców podczas niełatwej nauki sporządzania dokumentacji bibliograficznej. Z analizy skromnej literatury na temat kompetencji bibliograficznych wynika, że ich kształtowanie leży w gestii bibliotek akademickich, organizujących szkolenia z zakresu wykorzystania cyfrowych narzędzi zarządzania informacją bibliograficzną (Dziak, Rozkosz, Karciarz, Wiorogórska, 2013, s. 35), ale – jak wskazały przeprowadzone analizy – studenci humanistyki mają wciąż nikłą umiejętność ich stosowania.

Nieodzowna jest więc pomoc studentom w procesie nabywania umiejętności tworzenia dokumentacji bibliograficznej świadczona ze strony uczelni – podczas stosownych zajęć, ale także kursów, w tym bibliotecznych. I choć

nauczanie bibliografii jest w ostatnich latach coraz trudniejsze z uwagi na łatwość i atrakcyjność innych narzędzi, jak to podkreśliły Małgorzata Jaskowska (2013, s. 311) i Monika Krakowska (2009, s. 271–272), to istnieje ogromna potrzeba edukacji w tym zakresie. Nacisk należy położyć nie tyle na samo wyszukiwanie stosownych informacji, ale na ich interpretację i właściwe opracowanie w postaci opisów bibliograficznych. Ważna byłaby systematyczność tego typu *treningów* bibliograficznych (por. np. Yu, Sullivan, Woodall, 2006, s. 21) oraz kontrola uzyskiwanych efektów. Takie skoordynowane działania mogą dać satysfakcjonujące rezultaty^{VIII}.

REFERENCES

- Arias Gonzales, J. (2023). *Bibliographic Reference management: The Role of Technological Appropriation in Students*, 2022 (100), 133–157. Eurasian Journal of Educational Research.
- Bajor, A., Seweryn A. (2007). Analiza poprawności dokumentacji bibliograficznej artykułów naukowych na podstawie materiałów do bazy danych CYTBIN. w: E. Gondek (red.), D. Pietruch-Reizes (red.), *Studia z informacji naukowej i dyscyplin pokrewnych. Prace dedykowane Profesor Barbarze Stefaniak*, 181–202. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Borawska-Kalbarczyk, K. (2021). *Internet i media mobilne w procesie studiowania – ocena wybranych aspektów kompetencji informacyjnych studentów*, 2 (20), 43–69. Kultura – Społeczeństwo – Edukacja. Dostęp 16.02.2023 z <https://10.14746/kse.2021.20.3>
- Czerski, W. (2017). *Narzędzia informatyczne wspomagające pracę nowoczesnego naukowca*, 1 (19), 199–204. Edukacja – Technika – Informatyka. Dostęp 20.09.2023 z <https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/f229a43d-c866-4b3c-861c-2f010076e1ac/content>
- Dziak, J., Rozkosz E., Karciarz M., Wiorogórska Z. (2013). *Edukacja informacyjna w polskich bibliotekach akademickich – raport z badań*, 1 (31), 26–41. Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy.
- Etnologia i antropologia kulturowa. Kod programu: W6-S1AK19.2020. Opisy modułów (PDF)*. Dostęp 16.02.2023 z <https://informator.us.edu.pl/programmes/list/all/AK/W6-S1AK19.2020/>
- Falloon, G. (2020). *From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework*, 68, 2449–2472. Education Technology Research and Development. Dostęp 16.02.2023 z <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09767-4>
- Foord, K. (2021). 'Read it, now what? Engaging students with information literacy', 11, 2, 545–556. Higher Education, Skills and Work-Based Learning. Dostęp 16.02.2023 z <https://doi.org/10.1108/HESWBL-06-2020-0128>
- Górnik-Durose, M., Landowska I. (2013). O etycznych dylematach przy stawianiu pierwszych kroków w pracy naukowej – magistranci wobec plagiatowania. w: A. Chudzicka-Czupała (red.), *Człowiek wobec wartości etycznych. Badania i praktyka*, 99–120. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
- Jaskowska, M. (2013). Potrzeba, trudności i formy przekazywania wiedzy i umiejętności w zakresie bibliograficznych systemów informacyjno-wyszukiwawczych studentom – przedstawicielom pokolenia Google. w: J. Franke (red.), *Bibliografi@. Źródła, standardy, zasoby*, s. 311–320. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Kamińska, A. (2014). *Wykorzystanie źródeł i narzędzi elektronicznych przez polskich studentów kierunków humanistycznych*, 52 (2), 149–163. Zagadnienia Informacji Naukowej. Studia Informacyjne.

- Kamińska, A.M., Opaliński, Ł. (2021). *Cykle życia publikacji naukowych warunkowane praktyką cytowania piśmiennictwa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Krakowska, M. (2009). Kształcenie z zakresu bibliografii jako sposób wspierania rozwoju kompetencji informacyjnych w szkolnictwie wyższym. w: J. Woźniak-Kasperek (red.), M. Ochmański (red.), *Bibliografia. Teoria, praktyka, dydaktyka*, 260–285. Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Kulturoznawstwo. Kod programu: 02-S1KU12.2019. Opisy modułów (PDF)*. Dostęp 16.02.2023 z <https://informato.us.edu.pl/programmes/list/all/KU/02-S1KU12.2019/>
- Kultury mediów. Kod programu: 02-S1KM13.2019. Opisy modułów (PDF)*. Dostęp 16.02.2023 z <https://informato.us.edu.pl/programmes/list/all/KM/02-S1KM13.2019/>
- Laar, E. van, Deursen. A.J.A.M. van, Dijk J.A.G.M. van, Haan J. de (2020). *Determinants of 21st-Century Skills and 21st-Century Digital Skills for Workers: A Systematic Literature Review*, January-March, 1–14. SAGE Open. Dostęp 16.02.2023 z <https://doi.org/10.1177/2158244019900176>
- Lee, J.Y., Paik, W., Joo, S. (2012): *Information resource selection of undergraduate students in academic search tasks*, 17, 1. Information Reaserch. Dostęp 16.02.2023 z <https://informationr.net/ir/17-1/paper511.html>
- Łakomy, A. (2012). *Wyszukiwarki naukowe w oczach studentów II i III stopnia studiów*, 2 (11), 131–141. Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media.
- Matysek, A. (2017). *Cytowania dokumentów elektronicznych w wydawnictwach naukowych*, 4 (27), 53–68. Nowa Biblioteka. Usługi, Technologie Informacyjne i Media.
- Nalaskowski, F. (2023). *Prace naukowe tworzone przez sztuczną inteligencję. Oszustwo czy szansa*, 1 (42), 165–180. Studia z Teorii Wychowania.
- Nonthacumjane, P. (2011). *Key skills and competencies of a new generation of LIS professionals*, 37, 4, 280–288. IFLA Journal.
- Pinto, M., Fernández-Ramos, A., Sánchez, G., Meneses, G. (2013). *Information Competence of Doctoral Students in Information Science in Spain and Latin America: A Self-assessment*, 39, 2, 144–154. The Journal of Academic Librarianship.
- Pulikowski, A. (2018). *Modelowanie procesu wyszukiwania informacji naukowej. Strategie i interakcje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Rajewska, M., Tułnowska A. (2017). *Horror przypisów – studencki poradnik przetrwania*, 12, 2, 175–178. Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie.
- Ramer, S.L. (2005). *Site-ation pearl growing: methods and librarianship history and theory*, 93, 3, 397–400. Journal of the Medical Library Association.
- Skibińska, M. (2021). *Kompetencje informacyjne – przegląd tendencji rozwojowych koncepcji information literacy*, 34, 181–207. Przegląd Badań Edukacyjnych. Dostęp 16.02.2023 z <https://dx.doi.org/10.12775/PBE.2021.025>

- Szczepaniak, J. (2013). *Jak opanować różne style cytowań i bibliografii w tekstach naukowych?*, 125, 57–59. *Życie Uczelni*. Dostęp 16.02.2023 z <http://repozytorium.p.lodz.pl/handle/11652/921>
- Vakkari P. (2016). *Searching as learning: A systematization based on literature*, 41, 1, 7–18. *Journal of Information Science*.
- Wallace M.C., Shorten A., Crookes P.A. (2000). *Teaching information literacy skills: an evaluation*, 20, 485–489. *Nurse Education Today*.
- Woźniak-Kasperek, J. (2015). *Bibliografia a katalog biblioteczny – dyskusja o pojęciach i terminach*, 4, 517–532. *Przegląd Biblioteczny*.
- Yu F., Sullivan J., Woodall L. (2006). *What Can Students' Bibliographies Tell Us? Evidence Based Information Skills Teaching for Engineering Students*, 1, 2, 12–22. *Evidence Based Library and Information Practice*.
- Zhao, Y., Llorente, A.M.P. Gómez, M.C.S. (2021). *Digital competence in higher education research: A systematic literature review*, 168. *Computers & Education*. Dostęp 16.02.2023 z <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131521000890>

ENDNOTES

- [I] Jak wspomniano, do badania wytypowano studentów tych kierunków, których kształcenie jest powiązane z dyscypliną nauki o kulturze i religii (minimum 50% punktów ECTS realizowanych w ramach modułów przypisanych do dyscypliny). Jego przeprowadzenie było możliwe dzięki nawiązaniu współpracy z dyrektorami poszczególnych kierunków.
- [II] To jednak zdecydowanie mniejsza grupa studentów niż w badaniu przeprowadzonym przed wybuchem pandemii w semestrze zimowym roku akademickiego 2019/2020. Wówczas z bibliotek korzystało – według deklaracji – 72% młodych ludzi (Borawska-Kalbarczyk, 2021, s. 57).
- [III] Według badań przeprowadzonych już ponad 20 lat temu, w 2002 roku, studenci piszący prace licencjackie preferowali jako źródła informacji – dla porównania – książki, wyszukiwarki internetowe i notatki z zajęć. Komputerowe bazy danych i czasopisma elektroniczne nie cieszyły się wówczas popularnością (i to się w zasadzie nie zmieniło) (Yu, Sullivan, Woodall, 2006, s. 14).
- [IV] 6,8% studentów nie odnotowało tego typu zajęć, byli to pojedynczy przedstawiciele kierunków: międzynarodowe studia polskie, animacja społeczno-kulturalna z edukacją kulturalną, informacja naukowa i bibliotekoznawstwo oraz kultury mediów.
- [V] Były to przykładowo następujące moduły: tworzenie i zarządzanie bibliografią, otwarte zasoby naukowe i edukacyjne (architektura informacji), warsztaty bibliograficzne, pragmatyka tekstu naukowego, metodologia badań naukowych, bibliografia w działalności naukowej i edukacyjnej (informacja naukowa i bibliotekoznawstwo), elementy prawa autorskiego, technologie informacyjne (kulturoznawstwo).

- [VI] Mniej znanymi stylami okazały się: *PN-ISO 690: 2012. Informacja i dokumentacja – Wytyczne opracowania przypisów bibliograficznych i powołań na zasoby informacji* – 10,2%, Vancouver system – 5,1%, oraz system oksfordzki i wykorzystywany na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (tzw. metoda przecinkowa) – po 1,7%.
- [VII] Okazuje się, że problem ten jest nierozwiązany już od lat, na co wskazują badania przeprowadzone w 2005 roku. Zbadani wówczas studenci popełniali błędy w opisach dokumentów tradycyjnych i elektronicznych. Do charakterystycznych uchybień należały najczęściej: brak miejsca publikacji, brak danych wydawcy, brak daty publikacji, błędny zapis nazwy autora, pominięcie części nazwiska twórcy, niewłaściwa kolejność nazwisk autorów, błędna lokalizacja tytułu (Yu, Sullivan, Woodall, 2006, s. 14, 20).
- [VIII] Obrazują to m.in. wyniki uzyskane przez Margaret C. Wallace, Allison Shorten i Patricka A. Crookesa, którzy przeprowadzili badania porównawcze na studentach objętych i nieobjętych programem szkolenia z zakresu edukacji informacyjnej. Zanalizowano kompetencje bibliograficzne obu grup i ci, którzy odbyli kurs, legitymowali się znacznie lepszymi umiejętnościami wyszukiwania, analizowania i bibliografowania informacji (Wallace, Shorten, Crookes, 2000, s. 486–489).